

УДК 159.922.4:140.8](=161.2)(092)-057.4"185"

Микола БАЛАГУТРАК

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА ТА ІВАНА ФРАНКА І НОВА ДОБА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ГУМАНІСТИКИ

Проаналізовані в комплексі значення і вплив етнопсихологічних ідей та підходів українських вчених-народознавців другої половини XIX ст. Михайла Драгоманова та Івана Франка на утвердження цілої низки напрямків вітчизняної та європейської гуманістики, їх нове бачення у сучасному народознавстві.

Ключові слова: народознавство, етнопсихологія, світогляд українців, самосвідомість народу, соціокультурна динаміка, Михайло Драгоманов, Іван Франко.

© М. БАЛАГУТРАК, 2018

Посутні впливи британської антропологічної школи і, зокрема, нові ідеї та підходи відомих вчених Е. Тайлора, Дж. Фрезера, Л. Уайта для розуміння еволюційного процесу при дослідженні народної культури, а також позитивізм у європейській історичній науці — ті основні критерії, що визначили специфіку і методологію наукової діяльності Михайла Драгоманова та Івана Франка. Яскравим свідченням такого впливу було якісно нове розуміння цими вченими історичних і суспільно-психологічних механізмів змін у свідомості народу, соціальної динаміки народної культури, а не тільки окремих статичних форм еманції національного духу, як це доводилось спостерігати у Йоганна Гердера, штюрмерів, Фрідріха Шлегеля, романтиків і запізнілих українських постромантиків та московських слов'янофілів.

Світогляд народу для українських учених не був чимось однорідним і гомогенним. Різні верстви народу, як стверджували вчені, могли мати специфічні світоглядні орієнтації. Засадничі прагнення світогляду народу мислителі М. Драгоманов та І. Франко розглядали в динаміці та історичних трансформаціях, які докорінно міняють дійсне світосприймання українців. Дослідники не ідеалізували цілісності народного світогляду, який начебто був просякнутий глибокою релігійністю. Вони не раз вели мову про обірвані та затемнені думки українського селянства як соціально-культурної верстви, що, у свою чергу, відповідає сучасним уявленням про недостатню структурованість системи поглядів і цінностей на рівні масової буденної свідомості.

Ставлення Михайла Драгоманова щодо поверхових, не побудованих на широкому ґрунті порівняльних досліджень, висновків про загальні особливості «національного характеру» чи «народного світогляду» не означало, що вчений піддавав сумніву фундаментальну своєрідність духовних світів різних народів. Навпаки, Михайло Драгоманов продовжував лінію етнопсихології «Двох руських народностей» Миколи Костомарова.

Не відкидаючи наукових зусиль М. Костомарова у постановці цілої низки важливих питань, що були пов'язані з етнопсихічними особливостями українців і росіян, М. Драгоманов, будучи прихильником критичного позитивізму, бачив слабкі місця деяких етнопсихологічних узагальнень свого попередника. Він, зокрема, твердив, що М. Костомаров перебільшував значення українського індивідуалізму як етнопсихічної риси, яка стосується індивідуа-

лістичного землеволодіння та особливої структури української сільської громади і сільської сім'ї. Вчений підкреслював, що Костомаров у «Двох руських народностях» не звернув уваги на ті історичні документи, які засвідчують, що «на нашій Україні було повсюдне громадське володіння землею», яке «мало відрізняється від великоруського» [15, с. 492].

Тільки наприкінці 80-х років XIX ст. професор загальної історії Дмитро Лучицький повернувся до цих проблем: «Як так сталося, — запитував тоді Михайло Драгоманов, — що другі дивилися і не бачили? А так, що їм засліпили очі слова про національні духи та вдачі, слова, по котрих московський дух міг жити в громадському володінні землею, а український не міг і т. д.» [15, с. 492].

Порівнюючи етнопсихічні особливості українців і росіян, Михайло Драгоманов використовував подорожні свідчення мандрівників-іноземців, здебільшого суб'єктивні, проте зроблені очима сторонньої людини. Такими свідченнями щодо особливостей сімейно-родинного побуту та міжособових стосунків чоловіка й жінки у росіян широко послуговувався у своїх дослідженнях історик і етнограф Микола Костомаров.

У залученні етнопсихічних характеристик та описів іноземних мандрівників М. Драгоманов у буквальному розумінні йшов слідами М. Костомарова. У відомій праці «Що таке українофільство?» вчений дослівно використав враження цілої низки іноземців про особливості українців — починаючи від Павла Аллепського у середині XVII ст. і, закінчуючи свідченнями Віссаріона Белінського у XIX ст. з його порівняннями російського села зі селянами Слобожанщини. До того ж, Драгоманов не оминає своєю увагою англійського дослідника Кларка, зросійщеного німця Рігельмана, етнічних німців Коля, Боденштедта та Гаксгаузена.

Характерними тут є три короткі уривки зі свідчень сірійця Аллепського та росіян Устрялова і Белінського, котрі М. Драгоманов, як вимогливий науковець вважав досить істотними у фактографічному плані. Ось що писав у 1655 р. спостерігач сірієць: «У козацькій землі ми відчували себе неначе вдома тому, що мешканці цієї країни привітні і добродушні і ставилися до нас як до земляків...». Описуючи торгівлю Києва в той час, сірієць помітив ще одну національну особливість українців — це особливе ставлення до жінки. Російський мандрівник XIX ст. Устрялов із великим захопленням висловлювався про

Україну та її мешканців: «Малоросія мене всього захопила красою природи і привітністю її мешканців». Белінський зафіксував широкий соціально-побутовий і культурний контекст під час безпосереднього спілкування з українцями: «Верств за 30 до Харкова я побачив Малоросію, хоча ще змішану з брудною московщиною. Хати хохлів подібні на будинки фермерів — чистота і краса, що важко описати [...] Інші обличчя, дивляться по-іншому. Діти дуже милі, тоді як на російських дивитись важко» Аналізуючи історичні пісні великорусів, Белінський залишався незадоволеним з їх слабкої політичної свідомості. «Не така історична поезія Малоросії [...] Малоросія була органічно політичним тілом, де кожна особистість усвідомлювала себе, жила і дихала у своїй громадянській стихії й через те добре знала, що робиться в країні. Народна поезія Малоросії була відзеркаленням її історичного життя» [14, с. 449].

Цитуючи відповідні враження мандрівників-чужинців, Михайло Драгоманов наголошував на потребі всебічного врахування міжетнічних впливів, що абсолютно неможливо без широких порівняльних досліджень. Саме в цій ділянці він вбачав недоліки багатьох етнопсихологічних спостережень Миколи Костомарова.

Драгоманов постійно наполягав на потребі попереднього вивчення та широких порівняльних досліджень первісних джерел, де склалися у свій час відповідні колективні уявлення і погляди народу. Брак такого підходу в дослідженнях М. Костомарова, розцінював М. Драгоманов як неухвагу останнього до світоглядної сторони спільноти. «В етнографічних роботах відсталість Костомарова, на думку Драгоманова, ставила його просто в чудний стан. Так, він усилювався по піснях установити український народний світогляд і, між іншим, символіку, а не звернув увагу на те, що найзвичайніші українські зілля носять уже чужі — то грецькі то латинські назви (васильки, конвалія, рута, м'ята і т. ін.), і що з назвами мусили до нашого народу перейти про них і погляди, казки й т. ін. з чужих сторін [...], треба обернутись до їх джерел: візантійських, арабських, латинських, перекладів церковнослов'янських і т. д.» [15, с. 485].

Усі зазначені аспекти М. Драгоманов намагався розглядати через призму культурних взаємин між Сходом і Заходом. Критично оцінюючи книгу І. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу» (1876—1877) [18], написану із позицій некритичного міфоло-

гізму (услід за схемами «міфологічної школи»), М. Драгоманов визначив потребу ширшого порівняльного контексту. «Коли ж ми звернемо увагу на географічне положення України, — зазначав він, — на етнографічний характер її людности, на його історичну долю, на давні різнорідні зносини його з народами західними та східними, на існування в українській області здавна колоній грецьких, італійських, румунських, різних славянських і т. п., то мусимо навіть аргію здогадатися, що українська народна словесність повинна дати добре жниво для нової порівняльної школи, яка має на оці дослідити культурні взаємини поміж так названим сходом і заходом» [3, с. 188].

Дослідник прагнув об'єктивувати не тільки подібне, але й відмінне у міграційних народнопоетичних сюжетах, тут його особлива увага була прикута до деталей, подробиць і незначних різниць. Саме у цих деталях реінтерпретації запозичуваних сюжетів варто шукати дію специфічних (притаманних саме даному народові) етнолокальних, етнокультурних та етнопсихічних властивостей народу, своєрідності його досвіду та світосприймання. Деякі відмінності в національному характері народів, на думку М. Драгоманова, — «результат різноманітних культурно-історичних взаємин, у яких находилися слов'янські народи тоді, коли до них доходили ті оповідання, то просто зі сходу, то через європейський захід» [2, с. 266].

Про дуже стійке втримування етнолокальних світоглядних структур досить переконливо пише Михайло Драгоманов у рецензії на монументальну працю Володимира Стасова про генезу російських билин. Вдаючись до широких міжкультурних зіставлень В. Стасов доходить висновку, що билини є своєрідним симбіозом трансформованих фрагментів індійського, монгольського та татаро-сибірського епосів, перенесених зі Сходу під час заселення північних земель вихідцями з-за Уралу, а «історичним київським літописам вони рідня така, як «Василь бабі сестра в первих» [8, с. 4]. Звертаючи увагу на ці різноетнічні щодо свого походження компоненти билин, М. Драгоманов зауважував, що та «мішанина в билинах з усякого шмаття виявляє чистий вид тієї мішанини всяких племен, з якої зліпився великоруський народ і зліплюється до цього часу в москалізованих народах Сибіру. Кожний з них вдержує свій світогляд, свої давні казки, пісні, поеми і тільки перекладає їх на великоруську мову, а потім потроху забуває» [8, с. 12].

Слід зазначити, що етнографу, на думку М. Драгоманова, потрібно знати не лише те, які сюжети, мотиви, образи, уявлення, символи тощо здатні «переходити від народу до народу» [12, с. 40]. Слід пам'ятати, що матеріал, який мігрував, не переходив в оригінал у нове середовище, але міг «оброблятися з різними цілями, — артистичними, моральними, релігійними, політичними й національними» [12, с. 40].

Попри певні світоглядні особливості та локальну своєрідність ціннісних орієнтацій (моральних, релігійних та ін.) велику роль у трансформації запозичуваних мотивів і образів відіграє також, і народна фантазія. Вчений вважав, що фантазію народу потрібно розглядати не лише як категорію психології народної творчості, але і як специфічний вияв духовного універсуму народу, — в тому числі й певних аспектів його етнопсихічного досвіду: «...сюжет чужий, утовкмачений в країну народного творива постороннім впливом, і тоді знов народна фантазія старається порадити собі з ним, переробити його, ослабити» [3, с. 146].

На противагу дослідникам постромантичної орієнтації, які розглядали фольклор насамперед як еманцію статичного національного духу, М. Драгоманов завжди підкреслював про «перемінне», «історичне» у психології народу [4, с. 77; 5, с. 41; 339; 352; 358; 367]. Вчений слушно зазначав, що ті етнопсихічні прикмети, які часто видаються «за конституційно-національні, статичні — дійсно тільки історичні» [10, с. 60; 7, с. 120—123; 11, с. 151].

Зосередженість уваги на певних мандрівних сюжетах не можна вважати тільки впливом на Драгоманова положень шкіл європейської компаративістики. Визначальним чинником тут очевидно була реакція на фольклористику «суб'єктивного народництва» [6, с. 155], в тому числі міркувань про «народний дух» на неослов'янофільський манер.

Разом з тим, М. Драгоманов був далеким і від крайнощів космополітизму. Вчений вважав, що народна словесність, як й інші прояви життя народів, абсолютно не втрачає значення як матеріал до народної психології і навіть до характеристики національностей. «Найновіші досліди тої словесности, — застерігає М. Драгоманов, — відкрили лише, що так названа «народна душа», або «національний дух» не є щось стає, але рухається, стикається з іншими і змінюється, розвивається. А окрім того, ті досліди накидають уздечку на дуже поквапні висновки про національні

духи. Бодай доти, поки на підставі докладнішого порівняння матеріалів, які збираються ступнево з різних країн, не будуть означені як схожі, так і різні речі в творах духа народів на земній кулі» [11, с. 151].

Як бачимо, дійсно широкий розмах драгоманівського компаративізму, який часто намагаються пристосувати до космополітичних настроїв тієї доби, не тільки не виключає національне, специфічне, а якраз передбачає його. Позитивістські установки щодо найдосконалішого вивчення еволюції, видозмін фольклорних творів у вченні М. Драгоманова не відкидали того психологічного виміру в дослідженні фольклору, який був заакцентований ще романтичною школою у фольклористиці та ранніми дослідниками міфології, такими, як, скажімо, Шлегель, Грімм, Крейцер та ін. Компаративний аспект вивчення етнопсихологічних моментів фольклору (і культури загалом) у розумінні Драгоманова можна було б сформулювати так:

1. Етноспецифічне виявляється лише на міжетнічному рівні, окреслюється тільки в ділянці порівняльної методології.

2. Етнопсихологічні моменти, котрі втілюються у фольклорнім процесі та фольклорних творах повинні досліджуватися: а) тільки конкретно-історично, а також в аспекті різних соціальних верств, оскільки етнопсихіка не є суспільно однорідною формацією; б) тільки індуктивно, тобто знизу, а не шляхом «накладання» сконструйованих схем «національного характеру» чи то «духу народу» на міцній емпіричній основі; в) у широкому порівняльному контексті.

Таке органічне поєднання компаративізму та психологізму не було лише особливістю наукової візії Михайла Драгоманова. Значною мірою це було даниною самого часу, знаком напружених наукових пошуків у тогочасній європейській гуманістиці та соціальних знаннях.

Так, скажімо, Олександр Пипін, який був водночас і глибоким фольклористом і блискучим істориком літератури, теж вважав, що студіювання історії літератури має відбуватися «на рівні міжнародних взаємостосунків» [21, с. 31]. Завдання історико-літературної науки ХІХ ст., на думку О. Пипіна, полягало в тому, що «не обмежуючись чисто мистецькою цариною, вона залучає у своє дослідження також суміжні прояви народної та суспільної думки й чуття, розглядаючи матеріал літератури як матеріал для психології народу і суспільності» [21, с. 31].

На значення психологічної інтерпретації історико-культурних процесів вказували також і деякі українські історики. Зокрема, добре відомий представник історичної школи Михайла Грушевського Мирон Кордуба писав: «Щораз більше симпатії находить погляд, що для наукового оброблення історії конче потрібне знання психології і що багато явищ можна пояснити лише за допомогою останньої» [16, с. 1].

Особлива увага фольклористів до народної психології з позитивістського погляду була започаткована ще у 70—80-х роках ХІХ ст. У передмові М. Савченка до збірки українських казок І. Рудченка в усіх чотирьох «рубриках» зустрічаємо ті моменти, що мають пряме відношення до етнічної психології: «I. Вірування — у що і як вірить народ, у поступовому розвитку цих вірувань (натуралізм, деїзм, християнство), словом: народна теологія і природознавство. II. Народний побут життя особистого, сімейного, громадського і міжнародного від первісної до пізнішої епохи, в послідовному порядку культурного розвитку, тобто, народна культура і соціологія. III. Звичаєве право або правові народні поняття (ставлення один до одного і суспільства) — народна юриспруденція. IV. Ідеали народні — власні, сімейні, громадські — або народна психологія» [23, с. 36]. Як бачимо, ідеї конкретного вивчення світоглядно-психологічних аспектів народної культури та повсякденних стосунків були актуальними в останній чверті ХІХ ст.

Потребу дослідження народних ідеалів та їх історичної мінливості, як категорії світоглядно-психологічної дуже добре розумів саме Михайло Драгоманов. Це може також послужити однією підставою, щоб не перетворювати українського вченого в ортодоксального міграціоніста, як це, на жаль, ще нерідко роблять. Ці ідеали М. Драгоманов розумів: поперше, як історично мінливі, а, по-друге, як соціально-гетерогенні. Зокрема у ґрунтовній праці «Чудацькі думки про українську національну справу» вчений писав про внутрішні соціопсихічні чинники краху українського автономізму, що відбувся «принаймні на половину через самих синів своїх» [15, с. 534].

Намагання прослідкувати історико-соціальну динаміку світоглядних (психологічних) чинників реальних суспільних процесів в Україні для Михайла Драгоманова безперечно було ще одним важливим кроком у тому концептуальному напрямкові дослідження історії, що його здійснював перед цим Микола Костомаров. Як ми

вже зазначали, основним завданням дослідницько-методологічної спрямованості М. Костомарова було, власне, глибше проникнути в думки і характер народних мас, про які попередні історики зовсім забували.

Для М. Драгоманова, як і для М. Костомарова «внутрішня історія» нашого народу була не лише історією владних структур та звичайною подієвістю, але також певним рухом цінностей (моральних, естетичних, родинних, громадських, релігійних) та відповідних їм ідеалів, духовних спонукань і мотивів протиборства. М. Драгоманов показав, що втрата ідеалів та деморалізація народу (його культурне знекорінювання та денационалізація) призводить цей народ до духовного занепаду. Особливо переконливо він окреслив взаємозв'язок таких тенденцій у праці «Псування українських народних пісень» [22, с. 459—473].

Відомий фольклорист Степан Мишанич звернув увагу, що Михайло Драгоманов весь час дуже тісно пов'язував увесь комплекс суспільних процесів із реальною динамікою моральних цінностей та ідеалів (або ж з їх втратою). У ґрунтовному дослідженні фольклористичної спадщини М. Драгоманова, фольклорист С. Мишанич зосередився на відомій Женевській розвідці цього вченого — «Нові українські пісні про громадські справи» (1764—1880) [9, с. 456—460]. Зі згаданої праці Михайла Драгоманова дослідник наводить дуже важливе в етнопорівняльному плані міркування про те, що основою моральних цінностей, втілених у фольклорі різних українських місцевостей є «чесна сім'я, чесна хліборобська праця, громадське впорядкування спільних справ» [17, с. 132]. С. Мишанич акцентує на твердженні М. Драгоманова, що саме російський царизм приніс усі негаразди в Україну, насадивши власне чиновництво, солдатчину, зневагу до національних традицій завойованого народу, розпусти міського життя. Ще й сьогодні, вважає сучасний учений, відчувається потужна руйнівна дія його послідовників, особливо в українських містах [17, с. 133]. М. Драгоманов тут органічно поєднує історико-соціальний, власне, фольклористичний і соціопсихологічний підхід. Впадає у вічі, констатує С. Мишанич, «дуже цікава річ: як тільки якась пісня зложена чистою українською мовою, то вона неодмінно й повна вільних людських думок, так само, як тільки українська мова в пісні порушена, так зараз в піснях пролазить і невольницький дух і розпуста» [17, с. 133].

Ці чинники вдалося втілити Михайлові Драгоманову у вже згадуваному дослідженні «Псування українських народних пісень». Масове проникнення позаетнічних російських культурних елементів ґрунтується, як це показав М. Драгоманов, на бажанні «плебсу» наслідувати усе панське (цебто російське), приподоблятися до панського. Йдеться про соціально-психологічні механізми безоглядного пристосовування до всього того, що посідає вищий статус та суспільний престиж: «Ні одної справді культурної ідеї, ні образу з засобу всеросійської цивілізації, що постала у верхніх верствах суспільності в XVIII ст. під обопільним впливом українців і великорусів і при західно-європейському впливові, не пройшло в цей народний словесний матеріал, що в ту ж епоху постав на Україні під великоросійським впливом» [6, с. 143—144].

Такий соціопсихологічний підхід Михайла Драгоманова до реального функціонування тих чи інших елементів культури, в тому числі й фольклору — із врахуванням настроїв, інтересів, зрушень у ціннісних орієнтаціях певних груп народу — застосовував слідом за ним Іван Франко. Дослідник вимагав від ученого соціального (соціопсихічного) «розрізу» живого побутування тих або інших фольклорних творів, а також виявлення «з яких сфер і груп народної маси плели дані пісні, в яких сферах оберталися, яким інтересам чи поглядам служили» [38, с. 62]. Згадаймо в цьому контексті міркування М. Драгоманова, який зазначав, що народ не завжди співвідноситься із якимось цілісним «характером народу». У народі, є «різні характери» — одним словом, «нарід не однакова маса, котра взагалі не може бути характеризована по її словесности» [13, с. 114].

Психологію народної маси Іван Франко, як і Михайло Драгоманов пов'язував із психологією живого фольклорного процесу, який не знає яскраво виокремленого особового начала. «Народ задержує і присвоює собі пісні і другі твори фантазії не для того, що котрийсь поєдинчий складач зовсім трафно віддав в своїм творі мислі і чуття маси, але для того, що ті мислі і чуття вложені там самою масою, а не яким-небудь одним складачем» [32, с. 202]. Франко також був аналогічної думки, стосовно низького рівня повсякденної свідомості народу, тобто такої, що «всіх кінців і движучих причин [...] не може збагнути своїм розумом» [32, с. 202]. Навіть ті фольклорні твори, які безпосередньо пов'язані зі значними історичними подіями (наприклад, думи про Богдана Хмельницького) мають у собі «стільки

неясностей, непорозумінь, уривковості та недокладності в деталях...» [25, с. 207].

Необхідно підкреслити, що дійсність фольклору — це все-таки своєрідна художня дійсність, а не безпосередня ілюстрація чи відображення історичних подій. Це передусім сфера творчої уяви та художньої фантазії, що ґрунтується на власному попередньому досвіді, на певному багажі зображувально-виражальних засобів, які налаштовують світобачення дещо поособливого — далеко не історіографічним чином. До цього слід додати також неструктурованість масової буденної свідомості. Заакцентовані Іваном Франком вище «неясності», «уривковості» і навіть невідрефлексованість колективних уявлень, означали неспроможність народних творців раціонально окреслювати причини і чинники історичних подій.

У питанні про значення фольклору для історичної науки Іван Франко був тієї ж думки, що й Микола Костомаров: фольклор є не стільки матеріалом для відтворення фактичної історії, скільки незамінне джерело даних про «рівень чуття, ідеалів, думок серед народа, у котрого переховується твір» [28, с. 47]. Тому вчений вважав прикметою «правдивого історика» вміння «відчутти живих людей і живу боротьбу інтересів та змагань» [39, с. 12].

Саме таку історичну правду І. Франко шукав навіть у родинно-побутових піснях і баладах. Класичним у цьому відношенні є Франковий аналіз Пісні про Якіма, котрий покохав вдову і, бажаючи з нею одружитися, убив свою жінку. «Дуже багато говорить сеся пісня про вдачу, погляди і чуття народа, котрий її зложив. Простий «казус» кримінальний, з якими наші суди так часто мають діло і з котрими розправляються після устави, шабльоново, — а як він розказаний, в яке світло поставлений світлою і високогуманною музою народною [...] Я не знаю, де би характер, погляди і поетичний талант нашого народу показувалися в красшім світлі, як іменно в тій пісні про Якіма!» [30, с. 166].

До проблем дослідження «останків давнього первісного світогляду» в повсякденному спілкуванні, а не лише у фольклорних творах Іван Франко підходив не лише із позицій британської антропологічної школи та міфологічної школи Макса Мюллера, але й також із уже сформованих наукових позицій тогочасної етнопсихологічної науки. Згадаймо, що Іван Франко мав нагоду ще в університські роки прослухати спеціальні курси із етнопсихології, а також із психології

творчості європейського рівня професора Юліана Охоровича (вчений читав тут лекції із цілої низки психологічних та психофізіологічних дисциплін, ще починаючи з 1875 р.). Отже, Іван Франко мав належне підґрунтя для здійснення ширших етнопсихологічних узагальнень у народознавстві та фольклористиці. Як етнопсихолог, а не лише як виразник міфологізму чи антропологізму І. Франко стверджував про важливість пізнання часом «оригінальних» останків давнього первісного світогляду для подальших загальних психологічних студій народів [35, с. 122—123].

У дослідженнях інших фольклористів і збирачів фольклору Іван Франко відзначав саме ті аспекти, які можуть спричинитися до поглиблення розуміння поняття «народної психології». Ось як у цьому відношенні писав Франко про фольклористичну діяльність священика Михайла Зубрицького. На думку І. Франка, цей останній «почуває потребу вникнути якнайглибше в душу народа і передати нам, відбитим культурною течією далеко на бік від того народа, його духове і моральне обличчя в можливо повній і в автентичній формі. Він перший у нас звернув увагу на ті зерна культурної історії та народної психології, що котяться день у день у тих сірих, безконечних селянських розмовах, і пробував виловлювати з них припинки для своїх наукових тем» [26, с. 286].

Такі досить розповсюджені оповідні жанри, як перекази і меморати, містять, на думку Івана Франка, у собі «обік культурно-історичних даних, дуже часто ще щось інше, з деякого погляду далеко цінніше, а, власне, характеристики живих людей, їх пригод і настроїв, їх світогляду й етики» [26, с. 286].

Не раз акцентував Франко на великому значенні для психологічних та етнопсихологічних досліджень народних казок. У вступі до збірки казок відомого фольклориста Осипа Роздольського Іван Франко писав про «язикову вартість записів» вченого, який «подав нам тексти схоплені, так сказати, *in fragranti* (по гарячих слідах. — М. Б.) з народних вуст, з усіма відзнаками, переривами, анаколютами, властивими невиробленому мисленню многих його оповідачів» [36, с. V]. Він був переконаний, що тексти відтворені у такий спосіб із найдокладнішою фіксацією усіх оповідних конструкцій, мають «крім великого язикового ще й немалий психологічний інтерес» [36, с. V].

Приблизно такої ж думки, як до різноманітних жанрів оповідного фольклору, був І. Франко і сто-

совно таких малих форм як паремії і, зокрема, приповідки. У вступі до «Галицько-руських народних приповідок» дослідник звертає увагу на етноспецифічний елемент приповідок, який, як підкреслює І. Франко, «вводить нас у дух язика, в психологію народу, показує in fragranti процес творення місцевої та історичної традиції, вірувань, поведінок, жартів та ущипливих вигадок» [37, с. XIX].

У творах давньої української літератури Іван Франко також бачив необхідні передумови для аналізу психології окремої історичної доби, психології стосунків та настроїв того часу. Під цим кутом зору він аналізував вірші, складені в часи Хмельниччини: «Певна річ, перворядної історичної ваги, такої як документи та урядові реляції, ті твори не мають, але вони мають свою вагу як характеристика відносин, поглядів, настрою і уподобань того часу, дозволяють нам, так сказавши, заглянути в душу тої суспільності, що бачила на власні очі, перетерпіла на власній шкурі кроваву драму Хмельниччини» [43, с. 1]. У низці докладних розвідок, присвячених окремим текстам і мотивам («Студії на полі Карпаторуського письменства XVII—XVIII в.») І. Франко писав, що сподівався у такий спосіб «подати причинки не тільки до історії нашого письменства, але також — і на се головню звернена моя увага — до історії духового розвою, вірувань, світогляду і духових течій нашого народу» [41, с. 1].

Давнє карпаторуське письменство теж до певної міри спричинялося до підтримання почуття національної ідентичності. Воно постійно підживлювало «живе чуте спільності з Київом» [33, с. 11]. Певне, як зазначає Франко, «зацікавлене навіть тодішнім, ніби то мертвим та схолястичним письменством, будило і піддержувало серед народу ширші національні інтереси, тямку про далекі центри національного життя, свідомість, про його ворогів» [33, с. 11—12].

В історії становлення української етнопсихологічної думки як певного кола науково-дослідницьких проблем саме Михайлові Драгоманову та Іванові Франкові (особливо останньому) належить безперечний пріоритет у постановці та розробці такого важливого питання як етнічна ідентичність та національна самосвідомість.

Поміж рівнем розвою національної самосвідомості провідної верстви народу (у 40—60-х роках XIX ст. в Галичині це був клір) і самої етнічної маси,

як показав І. Франко, є не лише прямий, але й зворотний зв'язок. Зокрема, вчений звернув увагу на те, що збочення української інтелігенції після 1849 року в Галичині було обумовлене попри низку деяких інших чинників також і «браком свідомості серед народних мас» [39, с. 12].

У відомій рецензії на одного із чільних галицько-українських соціалістів Юліана Бачинського «Ukraina ingredienta» Іван Франко вбачав кризу української самосвідомості після поділу України між Польщею та Росією за Андрусівським перемир'ям (що фактично закріпило поразку Хмельниччини) у відсутності економічних та культурних підстав, «на котрих ся самосвідомість могла б скріпнути і розвинути...» [42, с. 472]. Саме державна окремішність доформовує почуття національної ідентичності, доконсолідовує націю, оскільки окреслює спільні контури для різноманітних загальнонаціональних інтересів.

Деградація підмосковської Лівобережної України супроводжувалася звужуванням суспільно-культурних інтересів та розмиванням національної самосвідомості. Іван Франко наголошує, що будь-яка форма національного гніту, звідки б він не постав — із Заходу — Польщі чи від Росії, є однаково шкідливою для поступу української нації. «Московська «плеть», — підкреслює І. Франко, — була так само дошкульна, як польська нагайка, та тільки гнала українську націю не на шлях поступу і цивілізації, а в безодню темноти і застою. От тим то не дивно, що свідомість національна і політична серед мас українського народу падає, що обсяг його інтересів звужується до границі власної хати, власної громади, що розуміння державного устрою стає ся так само мітологічне як релігія, як примітивне розуміння природи» [42, с. 472—473].

Навіть за таких складних суспільно-політичних українських реалій, як війни, Іван Франко все ж таки розмірковує з користю для української свідомості, вважаючи, що війни не лише розбуджували, але й підживлювали самосвідомість народу. «В тій страшній огняній пробі (від визвольної війни до побоїща при Полтаві. — М. Б.), українська свідомість народна уперве проявилася в масах народних — і се був цілий історичний плюс тих війн» [42, с. 472].

Уже в другій половині 80-х років XIX ст. Іван Франко добре розумів, що національна самосвідомість спирається не тільки на почуття внутрішньої єд-

ності (співпричетності, ототожнення зі «своїм»), але й на відмежованості щодо іншого. Якщо немає у свідомості народу цих двох чітко заакцентованих чинників (протиставлень «ми-вони»), немає і зрілої нації, а є — у кращому разі — лише етнографічний матеріал для становлення «живого народа» [40, с. 49].

Ще в 1888 році І. Франко писав про недоформованість українців як нації саме з огляду на брак виразної національної самосвідомості: «... Те, що коли ми доси є в значній частині тільки племенем, а не народом (т. є. свідомою своєю відрубності одиницею етнічною), то ніяка констеляція не здужає зробити нас народом, вітхнути в нас ту душу національну, без котрої плем'я є тільки мертвим матеріалом для сотворення живого народа» [40, с. 49].

Як виразник доби позитивізму з його особливою увагою до емпірично-індуктивного обґрунтування будь-яких загальних концептуальних схем Іван Франко, так само, як і Михайло Драгоманов піддавав критиці «застаріле намагане деяких учених до вишукування різних національних «духів», «народних святощів», «несфальшованих народних типів і світоглядів» [34, с. 312].

Як типовий позитивіст (принаймні щодо своєї наукової методології) І. Франко не відкидав певних здобутків тих дослідників, котрі, усе ще поділяючи певні постромантичні візії, намагались у свій час (60-ті роки XIX ст.) окреслити прикметні особливості національних характерів. До сказаного у листі до видатної польської письменниці Елізи Ожешко (березень, 1886) Іван Франко радив їй для ознайомлення з історією України читати ряд праць Миколи Костомарова, серед яких на першому місці вчений називає «Думки про Федеративне начало у Древній Русі» та «Дві руські народності» [27, с. 315]. Майже в той самий час Михайло Драгоманов досить схвально писав про працю Миколи Костомарова «Дві руські народності», «котра хоть дечого торкнулась дуже легко і де у чому помиляється, але намітила цілу програму історико-психологічних робіт на довгий час» [1, с. 101].

Порівняльні дослідження у візії І. Франка та М. Драгоманова носили здебільшого етнопсихологічний характер. І. Франко уподібнював характерні форми (стало повторювані) міжнародних мандрівних сюжетів у різних часто віддалених народів до своєрідних «посудин», котрі в залежності від унікального попереднього досвіду щоразу наповнюються іншим зміс-

том. Ось чому фольклористика XIX ст., простежуючи та вивчаючи виникнення та мандрівки міжнародних мотивів деяких легенд, виявляла не тільки спільне, але і, на думку Івана Франка, «властивий зміст відмінний у кожного народу, в кожного покоління, який заповнює ті форми на протязі віків і на величезних відстанях, докидаючи у такий спосіб важливі та цінні причинки, з одного боку, до історії загальнолюдської цивілізації, а з другого, до тієї неіснуючої, але народжуваної вже науки психології народних мас як національної так і міжнародної» [44, с. 86—87].

Велику увагу до світоглядних та психологічних аспектів народної творчості можемо мотивувати ознайомленням Івана Франка з ідеями німецьких етнопсихологів і, впливом праць Олександра Потебні тощо. Безперечно, що праці Едварда Тайлора та його послідовників мали певний вплив на Івана Франка в цьому відношенні (хоч учений ставився до антропологізму досить критично), що видно, наприклад, із таких рядків програмного характеру: «Особливо важне єсть студіум тих останків давнього первісного світогляду в нашій бесіді, з одного боку, для вияснення самих понять, які ми звикли прив'язувати до певного слова або звороту, а з другого боку, для пізнання цікавих і нераз дуже оригінальних асоціацій виображень первісних народів, а затим і для загальної психології народів» [35, с. 123].

Виришальні причини, що спонукали Франка до поглибленого вивчення соціально-психологічної природи фольклору лежать не в площині власне наукових вимірів, але, як ми вважаємо, в конкретній суспільно-політичній та культурній ситуації у Східній Галичині 70-х років XIX ст. Наведемо ті міркування вченого, які найкраще відтворюють ситуацію, що призвела до якісного переродження наївного українофільства 60-х років XIX ст.: «... Народний дух звільна виходить із теоретичного розумовання та з сентиментального ентузіазму на поле конкретної, виразно обмеженої, більш-менш методичної праці» [31, с. 2].

Одним із виявів цієї «методичної праці» був організований і очолюваний Іваном Франком «Кружок етнографічно-статистичний», який ставив перед собою практичні суспільно-політичні та наукові цілі, зокрема, «студіювання життя і світогляду народу» [29, с. 48].

Ще в 1876 році вихователь молодих патріотичних сил Галичини Михайло Драгоманов, відвідавши Львів, заохочував молодь «Академічного кружка»

до роботи над статистикою та етнографією Галичини. А що в тій ситуації на перший план висувалися не суто наукові, а світоглядні завдання, бачимо з доповіді Михайла Павлика «Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині» [19, с. 292—332], виголошеної на вечорі з нагоди роковин пам'яті Маркіяна Шашкевича (24 червня 1876 року). Павлик закликав не обмежуватись збиранням фольклору, але «анатомічно студіювати наш люд»: не лише виявляти у психології мас «невільницький принцип, що каже гнути шию й розум перед ліпшим диктатором-крикуном», не лише показати як церковщина приглумлює психіку селянина, але й виявити «думку нашого народу до волі, до рівності усіх, до науки» [31, с. 16]. Саме науці етнографії М. Павлик відводив особливе місце в процесі вивчення дійсного становища і щоденних потреб простолюду: «Етнографія ж бо виказує інтелігенції потреби люду і наводить борзо на думку, що треба помагати тому гіркому життю люду наукою» [19, с. 295—322].

Пізнання психології та світогляду народу було в тих умовах чинником згуртування і формування самосвідомості серед молоді генерации галицької інтелігенції: «Довго блукала в кругах академічної молодіжї гадка, — писав І. Франко, — сконцентрувати сили молодих талантів на пізнанє власного народу, его світогляду, его звичаїв і его положення, щоби тою дорогою, розжарити любов в серцях молодіжї до свого питомого і скріпити почуте національне...» [24, с. 2].

З другого боку, пізнання життя та світогляду народу розглядалося вченим як основна передумова праці для народу. Цікаво, що ще на початку 80-х років XIX ст. І. Франко мав намір разом із членами очолюваного ним «Кружка етнографічно-статистичного» розпочати конкретно-соціологічне дослідження суспільної психології методом анкетування. Він, розіславши анкети до читалень, громадських кас обстежуваних сіл, сподівався у такий спосіб «зібрати докладні відомості про ті асоціації народні, котрі породжуються тепер під тиском тяжких обставин, з одного боку, а під впливом газетної і усної пропаганди, з другого боку» [29, с. 49].

Уже тоді, як бачимо, І. Франко мав досить широкий погляд на фактори змін у соціальній психології. Вчений надавав великого значення дії матеріальних чинників («тиск тяжких обставин»), але разом із цим не ігнорував впливу ідеології. Потрібно наголосити,

що проблема соціально-психологічного дослідження народу розв'язувалася в Галичині не лише Франком: вона стала програмним завданням західноукраїнської наукової інтелігенції. Це, зокрема, знайшло своє відображення у великій колективній «Програмі до збирання відомостей про українсько-руський край і нарід» [20, с. 1—16].

Багато питань програми було зорієнтовано на конкретне соціологічне дослідження психології мас, що позначалося не тільки на характерній постановці питань: «як розуміє нарід»? «в чім додачує нарід»? «як глядить нарід»? «що уважає нарід»? «як трактує нарід»? та ін. У цій «Програмі» важливими моментами було дослідження соціально-психологічних механізмів конформізму («пресія моральна громади щодо одиниці») і вивчення соціально-психологічних установок, таких як «погляд людей на громаду», «як відноситься нарід до других народів», а «як до різних клас...» Соціально-психологічні дослідження передбачали спільну співпрацю з фольклористичними та етнографічними («які є про се в народі оповідання, пісні, приповідки») тощо [20, с. 1—16].

Як, бачимо, цілий спектр народознавчих завдань, висунених Іваном Франком у кінці XIX ст. щодо вивчення світоглядної — соціально-психологічної, етнопсихологічної, історико-психологічної основи фольклорного та історико-суспільного і побутового процесу українців заслуговують сьогодні на величезну увагу науковців.

Отже, генезу соціально-психологічних і етнопсихологічних ідей Михайла Драгоманова та Івана Франка в галузі народознавства треба шукати не лише у впливах на нього праць Германа Штейнталя і Моріца Лацаруса, Едварда Тайлора та їх послідовників, Олександра Потебні та інших. Ідеї вивчення соціальної та національної самосвідомості народу, його психології настільки були актуальними для мислителя і вченого Михайла Драгоманова і, зокрема для народознавця Івана Франка, що істотно переважували будь-чий впливи та теорії.

1. Драгоманов М. Замітки про систематичне видане творів української народньої словесности / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1899. — Т. 1. — С. 95—102.
2. Драгоманов М. Замітки про славянські релігійні та етичні легенди / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і

- письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1907. — Т. 4. — С. 197—399.
3. Драгоманов М. Історія розвідки М. Драгоманова про кровосумішку (чотири її редакції) / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1907. — Т. 4. — С. 141—196.
 4. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х т. / М. Драгоманов. — Київ : Наукова думка, 1970. — Т. I. — 531 с.
 5. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці : у 2-х т. / М. Драгоманов. — Київ : Наукова думка, 1970. — Т. II. — 596 с.
 6. Драгоманов М. Матеріяли й уваги про українську народну словесність / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1899. — Т. 1. — С. 128—155.
 7. Драгоманов М. Науковий метод в етнографії / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1906. — Т. 3. — С. 117—128;
 8. Драгоманов М. Новий погляд на великоруський богатирський епос Влад. Стасова / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1906. — Т. 3. — С. 1—16.
 9. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880) / М. Драгоманов // Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / упоряд. Р.С. Міщук. — Київ : Либідь, 1991. — С. 456—460.
 10. Драгоманов М.П. Політико-соціальні думки в нових піснях українського (малоруського) народу (1880 р) / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. з друк. НТШ, 1906. — Т. 3. — С. 59—96.
 11. Драгоманов М. Славянські оповідання про пожертвування власної дитини / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1906. — Т. 3. — С. 149—183.
 12. Драгоманов М. Славянські перерібки Едіпової історії / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1907. — Т. 4. — С. 1—116.
 13. Драгоманов М. Учена експедиція в західно-руську країну / М. Драгоманов // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство / зладив Михайло Павлик. — Львів : Накл. НТШ, 1899. — Т. 1. — С. 103—127.
 14. Драгоманов М.П. Что такое украинофильство? / М. Драгоманов // Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / упоряд. Р.С. Міщук. — Київ : Либідь, 1991. — С. 430—456.
 15. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу / М. Драгоманов // Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / упоряд. Р.С. Міщук. — Київ : Либідь, 1991. — С. 461—559.
 16. Кордуба М. Наукова хроніка. Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1898 р. / М. Кордуба // Записки НТШ. — Львів : Накл. з друк. НТШ, 1899. — Т. 28. — С. 1—36.
 17. Мишанич С.В. Фольклористична спадщина М. Драгоманова у світлі актуальних завдань українського народознавства / С.В. Мишанич // Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова: Збір. наук. праць. — Київ : Наукова думка, 1991. — С. 118—157.
 18. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. Вид. друге / І. Нечуй-Левицький. — Київ : Обереги, 1993. — 88 с.
 19. Павлик М.І. Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині. Відчит Михайла Павлика на вечерку в пам'ять Маркіяна Шашкевича у Львові, дня 24 червня, 1876 р. / М.І. Павлик // Пропащий чоловік: Оповідання, повісті, публіцистика / редкол. В.І. Данканич та ін. — Львів : Каменярь, 1983. — С. 295—322.
 20. Програма до збирання відомостей про українськоруський край і нарід, уложена членами наукового товариства ім. Шевченка // Етнографічний збірник. — Львів : Накл. НТШ, 1895. — С. 1—16.
 21. Пыпин А.Н. История русской литературы. Древняя письменность / А.Н. Пыпин. — Санкт-Петербург : Тип. Стасюлевича, 1898. — Т. 1. — 484 с.
 22. Р. Л. Н. (Драгоманов М.П.). Порча украинских народных песен / Р. Л. Н // Киевская старина. — Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1893. — Т. 41. — С. 459—473.
 23. Савченко М. Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок / М. Савченко // Народна творчість та етнографія. — Київ : Наукова думка, 1970. — Ч. 6. — С. 27—40.
 24. Sprawozdane Krujka etnograficzno-statystycznego za rok 1884 // Діло. — Львів, 1884. — Ч. 135. — С. 1—2.
 25. Франко І. Бібліографія (рецензії і справоздання) / І. Франко // Записки НТШ. — Львів : Накл. з друк. НТШ, 1906. — Т. 73. — С. 205—211.
 26. Франко І. Bel parlar gentile / І. Франко // Літературно-науковий вісник. — Львів : Друк. НТШ, 1906. — Р. 9. — Кн. 2. — Т. 33. — С. 284—296.
 27. Франко І. Вибрані листи: № 129. До Елізи Ожешко (Львів, 31 березня 1886) / І. Франко // Франко І. Твори : в двадцяти томах. — Київ : Держ. Вид-во худ. Літ-ри, 1956. — Т. XX. — С. 313—317.

28. Франко І. «В поті чола», образки з життя робочого люду / І. Франко // Народ. — Львів : Народна друкарня В. Макецького, 1891. — С. 47—50.
29. Франко до Драгоманова (Львів, 27/Х.1883) / І. Франко // Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Видає Комісія Західної України Всеукраїнської Академії наук. — Київ : Друк. ВУАН, 1928. — Т. 1. — С. 48—49.
30. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних / І. Франко // Зоря. — Львів, 1883. — Ч. 10. — С. 164—166.
31. Франко І. З історії української молодіжи в Галичині, 1874—1884. — «Історичний очерк розвою Товариства «Дружний Лихвар», опісля «Академічне Брацтво», 1871—1885 / І. Франко // Записки НТШ. — Львів : Накл. НТШ, 1903. — Т. 55. — С. 1—16.
32. Франко І. Із заграничних літератур / І. Франко // Зоря. — Львів, 1883. — Ч. 12. — С. 201—202.
33. Франко І. Карпаторуська література XVII—XVIII віків / І. Франко // Записки НТШ. — Львів : Накл. НТШ, 1900. — Т. 37. — С. 1—91.
34. Франко І. Нові книжки / І. Франко // Житє і слово. — Львів, 1894. — Т. I. — С. 304—315.
35. Франко І. Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних / І. Франко // Зоря. — Львів, 1884. — Ч. 15—16. — С. 122—123.
36. Франко І. Передмова / І. Франко // Етнографічний збірник. — Львів : Накл. НТШ, 1900. — Т. VIII. — С. V—IX.
37. Франко І. Передмова до першого тому / І. Франко // Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. — Львів : Накл. НТШ, 1901—1905. — Т. 1. — С. V—XXV.
38. Франко І. Передне слово до «Студій над українськими народними піснями» / І. Франко // Вибрані статті про народну творчість / упоряд. О.І. Дей. — Київ : Вид-во Акад. наук. УРСР, 1955. — С. 58—62.
39. Франко І. Писаня І.П. Котляревського в Галичині / І. Франко // Записки НТШ. — Львів : Накл. з друк. НТШ, 1898. — Т. 26. — С. 1—14.
40. Франко І. Політичний огляд / І. Франко // Правда. — Львів : Друк. тов. ім. Шевченка, 1888. — Т. 1. — С. 49—55.
41. Франко І. Студії на полі Карпаторуського письменства XVII—XVIII в. / І. Франко // Записки НТШ. — Львів, 1901. — Т. 41. — С. 1—50.
42. Франко І. Ukraina irredenta / І. Франко // Житє і слово. — Львів : З друк. Ін-ту Ставропігійського, 1895. — Кн. 6. — Т. IV. — С. 472—483.
43. Франко І. Хмельницина 1648—1649 років у сучасних віршах / І. Франко // Записки НТШ. — Львів : Накл. НТШ, 1898. — Т. 23—24. — С. 1—114.
44. Franko I. Wojna Gydobska / I. Franko // Wisla. — Warszawa, 1893. — Т. 1. — S. 86—87.

Mykola Balahutrak

ETHNOPSYCHOLOGICAL VIEWS
OF MIHAILO DRAHOMANOV
AND IVAN FRANCO AND A NEW AGE
OF EUROPEAN HUMANISTICS

Values and effects of ethnopshychological ideas and approaches of Ukrainian scientists-ethnographers of the second half of the nineteenth century Mykhailo Drahomanov and Ivan Franko for the establishment of a number of trends of national and European humanities, their new vision in contemporary ethnology are analyzed in complex.

Keywords: ethnology, ethnopshychology, worldview of Ukrainians, self-awareness of the people, sociocultural dynamics, Mykhailo Drahomanov, Ivan Franko.

Микола Балагутрак

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ
МЫХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
И ИВАНА ФРАНКО И НОВАЯ ЭПОХА
ЕВРОПЕЙСКОЙ ГУМАНИСТИКИ

Проанализированы в комплексе значение и влияние этнопсихологических идей и подходов украинских ученых-народоведов второй половины XIX ст. Мыхайла Драгоманова и Ивана Франко на утверждение целого ряда направлений отечественной и европейской гуманистики, их новое видение в современном народоведении.

Ключевые слова: народоведение, этнопсихология, мировоззрение украинцев, самосознание народа, социокультурная динамика, Мыхайло Драгоманов, Иван Франко.